

De weg van de liturgie

Verslag studieverlof Theunis Veenstra, predikant Ned. Herv. Gemeente (binnen de PKN) te Havelte
Havelte, oktober 2004

Studieverlof

Om te beginnen citeer ik uit: Gideon van Dam, 'Dichter bij het onuitsprekelijke', over geestelijke begeleiding voor en door pastores, pag. 181-182.

Geestelijke begeleiding is voor pastores geen overbodige luxe. Allereerst is het pastor zijn een prachtig beroep. Het is een voorrecht om er voor aangesteld te zijn om gericht te leven met de Schriften en daarover te vertellen, om door veel mensen binnen gelaten te worden in de vrolijke en verdrietige momenten van hun leven, om je creativiteit te delen met anderen in het weken naar vormen van gemeente-zijn. Vervolgens is het pastor-zijn vroeg of laat een belastend en eenzaam beroep. De werkdruk kan leiden tot chronische overbelasting, het ambtsgeheim kan een last worden, het voortdurende beroep op de creativiteit kan het gevoel geven een uitgedroogde spons te zijn, bij de zoveelste ingrijpende pastorale situatie kan een pastor over de bodem van de eigen ziel moeten schrapen, het omgaan met de uiteenlopende verwachtingen en geloofsbelevingen kan de pastor weghalen van het eigen geloof en de eigen visie (wie ben ik zelf eigenlijk?), het door elkaar lopen van werk en privé kan tot grote spanningen leiden in het eigen gezin enzovoorts. Altijd weer is er de vraag: hoe blijf ik als beroepsgelovige ook authentiek en open naar God? Eén van de valkuilen voor een pastor is altijd gericht te zijn op het levensverhaal en de geloofsweg van anderen. Iedere pastor weet wel dat het van belang is ruimte te nemen voor de ontwikkeling van het eigen geloof. Toch ontnemt de drukte van het werk pastores soms die noodzakelijke ruimte. Maar misschien is nog wel riskanter de verleiding om altijd met het oog op een product' bijbel te lezen en te bidden. Altijd kan in de gedachten van een pastor de geloofsgemeenschap als publiek aanwezig zijn: 'Hoe zeg ik het goed?' 'Hoe zal dat bij die en die overkomen?' Ook een pastor heeft het nodig dat een ander zorgvuldig naar hem of haar luistert en uitnodigt open te gaan voor de Onuitsprekelijke. Predikanten worden ook wel dienaren van het Woord genoemd. Het Woord is een zaak van hoofd en hart en handen. Maar woorden zijn vooral een zaak van het hoofd. Pastores lopen het risico vooral denkend met het geloof bezig te zijn. En de discipline die nodig is voor een spiritueel leven botst altijd weer op de weerbarstigheid van het leven van iedere dag.

Het bovenstaande is een belangrijk uitgangspunt bij de invulling van een periode van studieverlof. In deze periode ben je niet bezig met vragen als: hoe zal de gemeente straks het meeste aan mij hebben, of wat moet ik allemaal bestuderen om er straks in de gemeente weer echt iets mee te kunnen. Je bent dan namelijk bezig met verwachtingen van buitenaf, de gemeenteleden, de kerkenraad, commissies etc. Terwijl dat nu juist eventjes van je weg moet zijn.

De centrale vraag voor mij is deze geweest: hoe kom ik gewoon zelf weer op het spoor van God, in geloven, voelen, denken. Ik heb dat gedaan vanuit mijn belangstelling voor de liturgie. Meer dan 800 diensten heb ik de afgelopen tien jaren geleid, en je bent dan af en toe een beroepsgelovige aan het worden. Dat is niet erg, een zekere bescherming hoort er bij, anders ga je overal te ver in mee. Maar ik had er gewoon behoefte aan, om ook zelf als hoorder weer onder de hoorders te zijn. Daarom heb ik iedere week voor mezelf een dienst ergens gepland om daar in de week er naar toe veel over na te denken, en er de week er op volgend over te lezen.

Wat ik daarbij allemaal aan ideeën heb opgedaan, laat zich niet in een werkprogramma vertalen, ik heb daar ook geen zin in. Ik wil in onderstaand verslag gewoon vertellen wat ik meegemaakt heb en wat mijn gedachten daar bij waren.

Week 1

De eerste week heb ik rustig de tijd genomen om de dagen van het verlof in schema te zetten. Al snel kwam er echter een ander punt op de agenda. Dr. M. Gerding, provinciaal historicus van Drenthe had de drukproeven gereed van zijn boek over de oorlogsjaren in Havelte en omstreken. Hij vroeg mij om het te lezen en op eventuele fouten te corrigeren.

Het boek wordt op 30 oktober a.s. gepresenteerd en het gaat over de geschiedenis van de burgerlijke gemeente Havelte in- en rond de tweede wereldoorlog. Er komen namen in voor van dorpsgenoten en (kinderen van) gemeenteleden en dus belangrijk genoeg om eens goed bij te gaan zitten. Ik heb er in de kerkenraad al vaker over verteld. Het manuscript van zo'n dikke driehonderd bladzijden heb ik grondig gelezen en na gesprekken met Henk Borgers en Tinus Oosting verder van commentaar naar dr. Gerding teruggezonden. Het is een werk waar dit jaar nog wel eens vanuit kerkelijk verband op teruggekomen zal worden.

Op zondag ben ik te gast geweest in de Katholieke parochie van Steenwijk. In mijn rubriek in de Zwolse Courant er een stukje over geschreven, wat ik hieronder afdruk:

Kanselruil

Een tijd geleden brak een hervormde dominee hier in de buurt een lans voor het in ere herstellen van de biecht binnen de protestantse kerken. Zeer recent publiceerde een gereformeerde collega een boek waarin hij met passie schrijft over de Mariaverering. Wat zit er toch achter deze vrijages met het katholicisme?

We gebruiken ons studieverlof om ons nader in die vraag te verdiepen. Om de vijf jaar mogen predikanten er zo'n drie maanden tussenuit om even op adem te komen. Een prachtige kans om eens de sfeer te proeven bij collega-voorgangers. We beginnen in de katholieke parochie te Steenwijk. Dit is voor ons Havelters de moederkerk, we hebben in de heilige Clemens dezelfde patroonheilige.

De dienst is een feest der herkenning. In onze protestantse eredienst hebben we immers tal van katholieke elementen teruggehaald De komst van de paaskaars, de liturgische gewaden, de stola's om de schouders van de voorgangers, al die liederen van Huub Oosterhuis: ze zijn als een soort omgekeerde beeldenstorm bij ons naar binnen geblazen.

Maar ook de katholieken zijn veranderd Meneer pastoor laat dezelfde evangelietekst klinken als elders die zondagmorgen in tal van protestantse kerken wordt gelezen. De woorden worden uitgelegd in een echte, bijna protestants aandoende, preek. Er zijn natuurlijk ook verschillen: in zijn woordenstroom tijdens de viering klinkt de pastoor af en toe als een cassetterecorder in de vooruitspoelstand en zijn stil gebed is nauwelijks lang genoeg om adem te halen. Maar laten we dat maar uitleggen als een soort enthousiasme om bij de eucharistie uit te komen, het blijven tenslotte katholieken nietwaar?

We schuiven aan in de rij voor de communie. Niet voor het eerst, want in de studententijd vierden we als gereformeerden, katholieken, hervormden, doops- en andere goedgezinden al met elkaar de maaltijd van de Heer. Als je vroeg was in die dagen, kon je zien hoe een vrijwilliger van het studentenpastoraat buiten met een paar zakken gesneden bruinbrood stond te wachten tot de kerkdeuren die zondag opengingen. Later in de dienst zag je het weer voorbijkomen als lichaam van Christus.

In zulke beelden wordt het gewone van moeder aarde voor God's aangezicht buitengewoon. We herkennen dit ook in Steenwijk. Gelovigen die tijdens het eucharistisch gebed knielen. Gewone stervelingen die neerdalen om verhoogd te worden. We worden er door geraakt. Eventjes is er niets tussen deze mensen en God. Dat wil zeggen: geen kerkorde, geen clerus, geen kerkgeschiedenis. Hier verschijnen mensen biddend voor God en dan maakt het niet uit of je een hervormde dominee bent, een gereformeerde bakker, een katholieke schoolmeester, huisvrouw of bejaardenverzorgster.

De protestanten hebben net een fusie achter de rug. Maar waarom zouden we niet verder kijken? Het is zo tussen 1525 en 1550 geweest dat Zwingli, Luther en Calvijn begonnen met ontwikkelen van hun eigen erediensten. Niet eens zozeer om een eigen kerk te formeren, maar ja zo werd het wel uitgelegd en toen was de breuk een feit. Het lijkt ons verstandig om op weg naar dit vijfhonderdjarig jubileum' eens goed te kijken hoe we naar elkaar toe gegroeid zijn. De pastoor zou zo bij ons kunnen kanselruilen. Wijdingskruizen aan de muur in Havelte herinneren nog aan de tijd van voor de reformatie. Bij binnenkomst via onze toren stuitje zelfs nog een op wijwaterbekken. Vroomheid in hout en steen welke wijzen op gemeenschappelijke wortels. We zouden kunnen praten over de band tussen het Huis van Oranje en de protestanten, iets wat immers alleen bij officiële gelegenheden nog kunstmatig wordt opgepoetst. Ons land is inmiddels door tal van katholieke premiers en ministers bestuurd, dus waar hebben we het nog over? Weg met die onzinnige scheiding. We belijden als protestanten één algemene Christelijke Kerk. Iets dergelijks hoorde ik ook in Steenwijk. Wie neemt de eerste stap?

Wie mijn bijdragen in de Zwolsche Courant (nu `de Stentor' genaamd) een beetje volgt, weet dat ik een warm pleitbezorger ben van de plaatselijke oecumene. Diensten met Dineke Smink in de Speulkoole sterken mij in het idee datje hier veel meer mee kunt (en ook moet) doen. In Zwolle experimenteert de Lutherse kerk op die manier met gezamenlijke Agapè-vieringen, als alternatief voor de schier onoplosbare vraag hoe je avondmaal en eucharistie met elkaar kunt verbinden. Het zijn allemaal grote vragen, maar die stel ja juist aan mensen waar je wat mee hebt en dat heb ik met deze zondagmorgen met de mensen in Steenwijk, dat heb ik met Dineke en noem verder maar op....

Week 2.

Speciaal voor deze periode van studieverlof heb ik aangeschaft het boek `de weg van de liturgie'. Een standaardwerk onder redactie van Paul Oskamp en Niek Schuman. Ik neem rustig de tijd om iedere dag een hoofdstuk te lezen. Het boek begint met drie vormen van eredienst te benoemen.

- A. Het Klassiek Gereformeerde type
- B. Het Oecumenisch Protestantse type
- C. Een Vrije Kerk

Sub A Het klassiek Gereformeerde type:

Karakteristiek

De liturgie is er sober, het kerkinterieur waardig en strak, vaak zonder bloemen; de kerkgangers: ingetogen;

De rol van de gemeente beperkt zich er tot luisteren en zingen. Geen responsies of acclamaties, geen meezeggen van het gebed des Heren of de geloofsbelijdenis. Daarentegen wordt er vol aandacht geluisterd. Het antwoord van de gemeente is vooral te beluisteren in de liederen.,

De zang bestaat uit psalmgezang, op hele noten. De psalmberijming die men gebruikt, is niet die van het Liedboek voor de Kerken maar dateert uit 1773.

Overigens zingen steeds meer gereformeerde bondsgemeenten gezangen uit het *Liedboek*.

Het hart van deze dienst ligt in de verkondiging van Gods Woord, gecentreerd in de prediking. De positie van de preekstoel en de rol van de dienaar des Woords bevestigen dit.

De liturgie is sober omdat de ware liturgie zich niet alleen in de kerk maar ook in het dagelijks leven afspeelt. De dienst van God wordt bovenal in de wereld verricht.

Hierin is de stem te herkennen van de theoloog Noordmans, volgens wie de liturgie (lees de liturgische beweging, waarover straks meer) van zijn dagen gevaar liep, God opnieuw in een cultus op te sluiten. Het ging Noordmans in de liturgie om de heiliging van heel het leven. Het wezen en het wonder van de kerkdienst is, dat God daar in het gewaad van zijn Woord en door zijn Geest tot ons komt, om ons te dienen. Dat stempelt de gehele eredienst. IJkpunt is meer het verleden, in casu de begintijd van de Reformatie, dan het heden. Dit zie je aan de taal en de visie op het ambt, aan het ontbreken van de vrouw in het ambt en ook aan de preek, die in zekere zin tijdloos is.

Sub B: Het Oecumenisch Protestantse type

Karakteristiek

De diensten van dit type verlopen via het oecumenisch ordinarium. Onder ordinarium verstaat men de gelijkblijvende (en daarom vaak gezongen) onderdelen van een kerkdienst: Kyrie en Gloria, de geloofsbelijdenis, het Heilig Heilig en het Lam Gods. Van 'oecumenisch ordinarium' spreken we ter aanduiding van die orde van dienst, welke lang voor de Reformatie kenmerkend voor de hele Westerse kerk is geworden.

Daarnaast onderscheidt men het proprium, dat is het 'eigene' van de feest- en zondagen door het liturgische jaar heen. Leesroosters bieden daarvoor van week tot week schriftlezingen en gezongen psalmen, gebeden en liederen van de zondag.

In de liturgie is een wisselwerking tussen proprium en ordinarium. Liturgie is vanuit een gegeven orde spelen met de wisselende ingrediënten van een jaarordering. Zo speelt de kerk door de tijden heen.

Een gevolg is, dat de verkondiging moeilijk is te lokaliseren maar de hele liturgie doortrekt. De preek is daar een onderdeel van. De dienst als zodanig is verkondiging, zogoed als hij ook wezenlijk gebed is.

Zowel Lutheranen als Calvinisten bedienen zich van dit type dienst, waarbij de Lutheranen nog eens extra aandacht leggen op de kerkmuziek (zie week 6). Men heeft vaak een professionele cantor-organist, die tot taak heeft om het muzikale deel van de liturgie in te vullen en tot klinken te brengen. Zijn aandeel in de dienst doet niet onder voor dat van de predikant. Er is bij veel Lutherse gemeentes een reguliere cantorij maar ook wordt er bijvoorbeeld af en toe een Bach-ensemble gevormd voor een cantatedienst. Spelen en zingen staan wel telkens in dienst van de verkondiging van het evangelie en van de geloofsbeleving.

Een derde en laatste karakteristiek is, dat velen een actief aandeel in de liturgie hebben. Te denken valt aan de organist, de leiding van kinderkerk, een voorlezer, iemand die de afkondigingen en het welkom doet, diakenen die meehelpen bij het avondmaal etc.

Als de liturgie transparant is, zijn er veel rollen te verdelen. Van de voorganger vergt dat de nodige regie. Een van de pleitbezorgers van deze vorm van eredienst is Gerardus van der Leeuw (in zijn dagen altijd in felle discussie met Noordmans).

Sub C. Een Vrije Kerk

in Nederland wordt dit kerktype ondermeer gepropageerd vanuit het Evangelisch Werkverband. En daarmee is de benaming Vrije Kerk ook weer niet juist, want het EW probeert juist bewust van binnenuit de PKN te bewegen tot meer evangelische spiritualiteit. De wortels van deze beweging liggen binnen een stroming die vanuit Amerika is ontstaan en Willow Creek wordt genoemd.

Voor een goed begrip volgt hier iets over Willow Creek. Hun uitgangspunten liggen in het besef dat:

- * Kerken kunnen revitaliseren door de komst van de Geest.
- * Vernieuwing begint bij gelovigen, die de liefde van God in Christus ervaren.

God geeft ons niet een structuur maar mensen, een gemeente met een visie, een missie en een strategie. De plaatselijke gemeente is de hoop voor de wereld. Bill Hybels, de stichter van de Willow Creek gemeenschapskerk in Chicago is ook pastor van Bill Clinton. Zijn ervaring als pastor is, dat de macht van regeerders om verandering te brengen, gering is. Alleen de kerk ter plaatse kan mensen veranderen. Hierdoor is er binnen deze beweging de laatste jaren ook in Nederland een accent op zogenaamde 'Groeigroepen'. Dat zijn kleine groepen van mensen binnen een gemeente die elkaar opzoeken om samen te eten, bijbelstudie te doen, te bidden en daarbij vooral ook 'buiten- en randkerkelijken' proberen uit te nodigen.

* Een gemeente is een veelkleurig organisme (nooit: instituut), een veldboekje vol gaven. Daarom is het zaak om gaven-gericht te werken.

De kerken van dit type houden vaak zogenaamde open- ofwel 'vriendendiensten', waarin gemeenteleden hun vrienden kunnen meebrengen. Dan staan de gebruikelijke werkvormen volledig ter discussie, zonder dat men aan de kwaliteit te kort wil doen. Het gaat erom, kritische mensen te bereiken en om in verstaanbare taal en beelden te communiceren. Zo wordt er met *beamers* (projectie van liederen via een scherm) gewerkt en werkt men in zg. Praise-diensten met een 'band' vaak bestaande uit elektrisch gitaar, drum, keyboard en zangers als muzikale begeleiding. De liedkeuze is naast het liedboek ook uit een speciaal hiertoe vervaardigde Evangelische Liedbundel.

Dit type kerk is zowel door de *liturgische beweging* geïnspireerd als door de *evangelische beweging* van Willow Creek. Op die manier gaat een vaste, herkenbare structuur (het oecumenisch ordinarium) samen met een vrije hantering en een creatieve invulling daarvan (drama, dans, spel en muziek, elektronische geluids- en beeld dragers).

In heel het leven van de gemeente, dus ook in de liturgie, werkt men gaven gericht. (men werkt binnen de gemeente met zogenaamde 'gaven testen', om zo een ieder een plek binnen de gemeente te laten ontdekken.)

Willow Creek gemeentes, ofwel in Nederland die gemeentes die aan het Evangelisch Werkverband zijn verbonden worden wel getypeerd als een *orthodoxe inhoud in onorthodoxe vormen*.

Tot zover de beschrijving van drie belangrijke vormen van eredienst. Ik denk er deze week bij alle omschrijvingen over na welke vorm mij nu als gelovige het meest aanspreekt, los van de vraag hoe we nu in Havelte Kerk zouden moeten zijn. Ik ben, als een in Groningen opgeleid theoloog, van oudsher een warm voorstander van de Liturgische gedachte van Gerardus van der Leeuw (die hoogleraar in Groningen was en na de tweede wereldoorlog minister van Cultuur). De hele liturgie is in die visie een Heilig Spel voor God's aangezicht (mensen die aandachtig mijn diensten beluisteren weten dat deze term aangezicht ook in de dienst vaak op mijn lippen komt). Gebeden, afkondigingen, liederen zijn daarin net zo belangrijk als de verkondiging (preek). Ik zal mensen uit de kerk komend ook nooit vragen 'hoe was de preek', maar wel hoe was de dienst?

Tegelijkertijd schuilt er in dit type dienst wel het gevaar dat het in de liturgie soms meer om de schoonheid gaat en de mooie taal, dan om het geraakt worden in het hart. Schriftlezingen kunnen soms wekenlang (vanwege de doorgaande lezingen) gaan over moeilijke boeken als Exodus of Deuteronomium. Dit vergt van de hoorders niet alleen een regelmatige kerkgang, maar ook een aandacht luisteren en verstaan van de tekst. Wat me er echter in aanspreekt is het besef datje in een bijbelse traditie staat. Je hoeft niet voor iedere zondag zelf een lezing te kiezen, hetgeen dus willekeur voorkomt. Het woord hoeft ook niet iedere keer te worden gebracht alsof je de eerste bent die ergens over preekt. Er is bovendien een grote verbondenheid met de Joodse traditie, de lezingen

volgen deels die in de Synagoge. Ik vind het ook belangrijk dat liederen, gebeden en de verkondiging een éénheid vormen. Participatie van gemeenteleden tot slot vind ik uiterst belangrijk. Hierin zie je het priesterschap van alle gelovigen (een goed calvinistisch uitgangspunt) vertolkt.

Een beperking is echter, dat het liedboek niet meer aansluit bij deze eredienst. Er staan te weinig liederen in die zingend in de verschillende onderdelen van de orde van dienst (bijvoorbeeld gezongen kyrië en gloria, antifonen en acclamaties) kunnen worden vertolkt. Maar hierover later meer, want ik ben op zoek gegaan naar alternatieven.

De Willow Creek beweging moeten we zeker serieus nemen. Zij wijzen ons erop dat geloven vooral een zaak van het hart is. Mensen willen geraakt worden in een dienst. Een preek moet niet over de hoofden van mensen heengaan. Wat we er van kunnen leren is het spreken in heldere taal, het gebruik van dagelijkse voorbeelden, en het zingen van eenvoudige liederen. Binnen de classis Meppel zijn er collega's die vanuit de Willow creek gedachte hun gemeente leiden (bijvoorbeeld Diever).

Naast grote waardering voor deze beweging (ik ben heel benieuwd hoe het experiment groeigroepen de komende jaren zal uitpakken) vind ik ze op theologisch gebied veel te orthodox. Hun kramp ten aanzien van het homohuwelijk en samenwonen, maar ook hun vaak al te dogmatische wijze van bijbellezen (de vertaling van 'Het Boek' komt ook uit deze kringen) is iets waarmee ik me minder verwand voel. Het is te vaak een onderdrukkende boodschap verpakt in een opwekkend jasje. Het kan ook een besef uitstralen van: 'wij in onze gemeente, en de wereld daarbuiten'.

Los van dit verschil in inzicht met het Evangelisch Werkverband, heb ik echter wel bewondering voor de wijze waarop zij rand- en onkerkelijken bereiken en mensen bij het geloof en het gemeentelven weten te betrekken.

De zondag:

Op de tweede zondag van mijn verlof ben ik te gast bij de Oecumenische Wijkgemeente het Erfdeel in Meppel. Ik ben er vooral heengegaan met het oog op het samenwerken in de eredienst met mensen die een verstandelijke beperking hebben. In Meppel overschreed de kerk grenzen, door een oecumensich huis te bouwen samen met het Erf, een leefgemeenschap voor mensen met een verstandelijke beperking. Het Erf, waar ongeveer honderddertig mensen wonen en werken, ligt midden in de woonwijk Oosterboer. De wijkgemeente van Oosterboer zocht een aantal jaren geleden een gebouw om een oecumenische gemeente te kunnen vormen. De kerkzaal is nu onderdeel van één van de gebouwen van Het Erf. In 1997 werd de nieuwe kerk geopend.

In Het Erfdeel draait iedereen volwaardig mee. Mensen met een verstandelijke handicap, hervormden, gereformeerden, leden van doopsgezinde, rooms-katholieke en remonstrantse komaf. Ook zijn er 'anders-gebonden': mensen die geen lid (meer) willen zijn van een kerk, maar zich wel aangesproken voelen door wat er in de gemeenschap gebeurt. "Wij zijn een totaal geïntegreerde gemeenschap."

De aanwezigheid van verstandelijk gehandicapten maakt dat de gemeente is gekomen tot een andere wijze van vieren: kinderen, volwassenen, senioren, bewoners van Het Erf, iedereen moet een plekje hebben in de ochtendviering. Eén keer per maand is er een speciale viering gericht op de mensen met een verstandelijke beperking. In deze viering worden minder woorden gebruikt en komen elementen als zien, voelen en ruiken meer aan bod. Het gaat er dan om in de sfeer, in de manier van praten en zijn de kern te raken.

Herbergkarakteristieken

Deze geloofsgemeenschap is een echt voorbeeld van 'gastvrijheid als levensstijl'. Iedereen hoort erbij. Mensen die geen lid van de kerk willen zijn maar wel mee willen doen, zijn even welkom en hebben een even grote plaats als het hervormde of gereformeerde gemeentelid dat al jaren kerkelijk actief is.

Mensen met een verstandelijke handicap zijn in deze gemeenschap ambtsdrager: zij collecteren en doen mee bij het uitdelen van brood en wijn aan de Tafel van de Heer. Er is ruimte voor iedereen om te participeren aan 'de zaak' van de kerk: de dienst - de gemeenschap - het zoeken naar God. In alles wordt ruimte gemaakt voor mensen om mee te doen, wie ze ook zijn. Jaren geleden is dit al eens benoemd in boeken van de theoloog Hendriks. In zijn 'Gemeente als herberg' (1999) en 'Op weg naar de Herberg' (2002) beschrijft Jan Hendriks de theorie en praktijk van gastvrijheid en openheid. De voormalig docent gemeenteopbouw aan de Vrije Universiteit van Amsterdam schreef hiermee twee kerkelijke bestsellers. Van het eerste boek gingen meer dan 5000 exemplaren over de toonbank. Het vervolg is inmiddels ook het stadium van herdrukken ingegaan.

Kort gezegd komt het erop neer dat een gemeente van 'buiten naar binnen' gaat denken, zegt Jan Hendriks. Het geslotene en gericht-zijn op de eigen 'kernleden' moet verdwijnen. De vraag naar 'Hoe overleven we?' maakt plaats voor 'Hoe kunnen wij, vaak als kleine gemeenschap, van betekenis zijn voor mensen onderweg?'. De kerk is een herberg die langs deze weg ligt. 'Obers en kastelein' (gemeenteleden en predikant) staan klaar om gasten te ontvangen, die op hun beurt in de gemeente kunnen participeren.

Hendriks sluit aan bij een internationale beweging, de open church of offene Kirche. Zij ontstond zo'n twintig jaar geleden en is vanaf de tweede helft van de jaren negentig wijdverbreid in Engeland, Duitsland, België en Nederland. Sleutelbegrippen: openheid en gastvrijheid, met de herberg als metafoor. Favoriete verhaal: de Emmausgangers, een verhaal over gasten en gastheren. En een luisterend oor.

De metafoor van de 'herberg' ligt ook onder vuur. In een herberg moet het vooral lekker warm en gezellig zijn. Diepgaande gesprekken zijn er in een doorsnee herberg niet te verwachten. Een taak als bijvoorbeeld samen lezen, bidden en vieren dat laat zich moeilijk associëren met een herberg". De veelgeprezen openheid kan ook doen denken aan eindeloze ruimte en leegte. De kool en de geit worden gespaard uit angst voor verlies van klandizie, het risico van allemansland is dat het niemandsland wordt.

Het gaat in het bovenstaande meer over het gemeente-model in zijn algemeen dan specifiek over Meppel. Ik maak er namelijk een heel goede en inspirerende viering mee. Het is een zogenaamde drempeldienst, dat wil zeggen een kerkdienst waarin kinderen afscheid nemen van hun lagere schoolperiode en de bijbehorende kinderkerkactiviteiten en opgenomen worden in de middelbare school groep. Ik word getroffen door de open en gemoedelijke, af en toe zelfs wat rommelige (is ook iets van de herberg!) sfeer die zeer kindvriendelijk en laagdrempelig is. En wat een jongeren en jonge ouders in de kerk(!), om jaloers op te worden. Daaraan kun je zien dat je in een nieuwbouwwijk zit met veel jonge gezinnen. Mooi ook om te merken hoezeer enkele mensen in de kerk geraakt worden door emotionele begrippen als liefde, verliefd, etc. en dat dan ook meteen laten merken. Bij de koffie praat ik bij met onze oud-preases Klaas Pen en zijn vrouw Gretha. Een plezierig weerzien. Wat ik ook mooi vind is, dat ze bij de voorbeden gebruik maken van een boek (schrift), waarin mensen voor de dienst hun gebedsintenties kunnen schrijven (lijkt me ook wel iets voor Havelte!)

Week 3

Ik ga door met mijn boek over Liturgie. En dan deze week niet zozeer de verschillende typen diensten, als wel de geschiedenis van het (getijden)gebed. Ik citeer:

Wij, twaalf protestanten, gingen op weg naar de Sint Trudo Abdij te Male bij Brugge, en nu zitten we nog wat onwennig in het schip van de kloosterkerk. Het is het uur van de dagsluiting. De zusters bidden de bijbehorende psalmen, waaronder Psalm 91, doorjoden en christenen bij uitvaarten zo vaak gezongen: 'Wie verblijf houdt in de verborgenheid van de Allerhoogste, mag in de schaduw van de Almachtige overnachten'. Ook deze psalm wordt in zijn geheel, onberijmd en in beurtzang op een eenvoudige psalmtoon gereciteerd Hij wordt voorafgegaan door een gezongen kernvers (antifoon), dat de psalm en het altijd daarop volgende Klein Gloria ook weer zal afsluiten. Sommigen van ons zingen al gauw mee, anderen aarzelen, om welke reden dan ook. Iedereen is in liturgie geïnteresseerd, anders zaten we hier niet bij elkaar. Maar het vrijgemaakt gereformeerde groepslid voelt zich toch anders dan degene die al een- en andermaal in Granchamp geweest blijkt te zijn. Om weer andere redenen geldt dat ook voor wie zich bij de evangelicale richting het meest thuis voelt. Zo zitten en zingen wij daar, met het zicht op het altaar in het midden van de kerk, op het Mariabeeld ter zijde daarvan, en op de zusters achter in het koor. Dan laten dezen plots een overbekend lied door de kerkruimte zweven: De dag door uwe gunst ontvangen, is weer voorbij, de nacht genaakt; en dankbaar klinken onze zangen tot U, die 't licht en 't duister maakt: Wie zou dat niet kennen? Dus zingen we als echte protestanten sonoor en fiks mee, ook aan het eind van de regel, waar een meer of min geschoolde katholiek nu juist wat volume terug pleegt te nemen. De avondlijke oecumene wordt compleet wanneer we de lofzang van Simeon herkennen en tot de onze maken: Nu laat Gij, Heer, naar uw woord, uw knecht in vrede gaan... Twee dagen, even veel hoofddiensten met wierook en wijwater, heel wat meer getijdendiensten, nagesprekken, ontmoetingen, maaltijden en andere plezierige bijeenkomsten later, zitten wij allen tezamen bij de zusters in het koor. Begonnen we eergisteren met de dagsluiting, nu eindigen we met het middaggebed, het meest sobere en door zijn eenvoudige structuur ook het meest herkenbare van alle getijdendiensten. Drie psalmen, een korte lezing, een stilte, een kort gebed, een woord van zegen. Daarmee moeten we dan maar, net als Simeon, in vrede 'heengaan; naar huis in dit geval. Het getijdengebed hier zal intussen doorgaan, vanavond, en morgen, en elke dag weer.

Uit: Miskotte, de weg van het gebed, 1986, geciteerd uit: de weg van de liturgie.

Wat Miskotte hier beschrijft, doet mij meteen weer denken aan onze dagen bij de Franciscanen te Megen. 's Morgens in alle vroegte beginnen met de psalmgebeden en er 's avonds mee eindigen. Hoe dikwijls vraag ik me nog steeds af op vele uren van de dag: wat zouden ze daar in Megen aan het bidden zijn. Daar in Megen ontdekte ik de psalmen als plek van verontwaardiging, woede, schuldbesef, hoop en vertrouwen. Menselijke emoties in de meest ruwe en eerlijke vorm. Niek Schuman leert mij in zijn boek over liturgie dat de psalmen zowel biecht zijn als bevrijding, aanklacht en lofzegging, zowel afstand als intimiteit en vertrouwen. De Christelijke kerk is niet alleen gegrondvest op de zondagse eredienst, want de getijdengebeden waren al in de eerste eeuwen van het Christendom erg belangrijk.

Deze geschiedenis van het getijdengebed, kan ons niets voorschrijven. Wel kunnen wij er op onze beurt lessen uit trekken. Ik denk dan aan de oorsprong ervan, die wijst op de behoefte om het ritme van dag en nacht en hun onderdelen te heiligen met een gebed, een lied, een lezing, een moment van stilte. Kloostergemeenschappen als die van Taizé hebben het getijdengebed weer in de belangstelling geplaatst. Mensen vinden er weer de noodzakelijke mengeling van persoonlijk gebed in een gemeenschap van mensen uitgesproken en gevierd.

Tegen deze achtergrond is het verheugend dat in het *Dienstboek* als Proeve is opgenomen een hoofdstuk met: *Het dagelijks gebed, getijden en huisdiensten*. Waar predikanten op zondags het gevaar lopen 'beroepsgelovigen' te zijn, daar zouden ze zich juist kunnen oefenen in dagelijkse spiritualiteit, verwerkt in mogen en avondgebeden, in persoonlijke stiltes, meditatie etc. Dit geldt

zeker ook als een uitdaging voor mijzelf. Niet alleen op zondag een orde zoeken in je leven, maar ook iedere dag (een heel belangrijke uitdaging voor mij, tijdens dit studieverlof!).

Iona

Deze week komt van Boekhandel Barth te Meppel ook binnen een Cd met bladmuziek van de kloostergemeenschap Iona. De liederen uit deze gemeenschap zijn rustig en meditatief van aard en zijn op dit ogenblik bezig met een opmars in de Nederlandse kerken.

Iona is een klein eiland aan de westkust van Schotland te midden van een overweldigende natuur. Het is één van de oudste broedplaatsen van het Christendom in West-Europa. In de voorchristelijke tijd was het al een heilig eiland van de druiden. Het verhaal gaat, dat in 563 na chr. de monnik Sint Columba er landde met twaalf volgelingen. Het klooster dat ze bouwden op de noordoostkust groeide al snel uit tot een leidinggevend spiritueel centrum. Vandaar trokken monniken als missionarissen naar het vasteland van Europa. Eén van hen was Willibrord... ..

De abdij die een groep Benedictijnen op dezelfde plek bouwden in 1203 raakte tijdens de Reformatie langzaam verlaten en in verval. In de jaren 30 begon de restauratie van de abdij door theologiestudenten en arbeiders onder de bezielende leiding van George MacLeod, predikant in een stadwijk in crisistijd te Glasgow. Daarmee werd op Iona opnieuw en bijzondere gemeenschap opgebouwd die - in de voetsporen van Sint Columba en zijn Keltisch-Christelijke spiritualiteit - weet heeft van bezieling, gemeenschap en inzet voor de wereld waarin wij leven. In 1967 waren alle restauratiewerkzaamheden voltooid.

*Hun gemeenschappelijke regel betreft: * Dagelijkse gebed en bijbellezen*

** Wederzijdse rekenschap voor het gebruik van geld en tijd geregelde onderlinge ontmoetingen*

** Actie voor en bezinning op gerechtigheid, vrede en de heelheid van de schepping.*

De gemeenschap telt 250 leden, 1500 geassocieerde leden en 1400 vrienden.

Zes van die 1.400 geassocieerde leden wonen in Nederland. Zij vormen de 'harde kern' van de Nederlandse Iona Groep; een gezelschap van katholieken, doopsgezinden en hervormden. Deze groep bereikt met haar nieuwsbrief 125 leden. Er zijn drie regionale groepen, rond Leeuwarden, Wageningen en Alphen aan den Rijn, waar mensen elke twee maanden bij elkaar komen. Om samen te eten, ervaringen uit te wisselen en samen te bidden en te zingen.

MacLeod wilde op zijn wijze in Iona de scheiding tussen werk en gebed doorbreken. Nog steeds staan 'work' en 'worship' centraal in de spiritualiteit van deze gemeenschap.

Deze gemeenschap wordt wel beschouwd als angelsaksische pendant van Taizé. Iona heeft mede gezorgd voor een opleving van de interesse voor het Keltische Christendom. Vanuit die interesse kunnen we ook de uitgave verklaren eind 2003 door Uitgeverij Kok in Kampen van een bundel met vijftig liederen en een cd met negentien in het Nederlands vertaalde liederen van Iona.

De getijdengebeden uit het dienstboek, de liederen uit Iona, ze kunnen dienen voor de kerkelijke gemeente op zon- en feestdagen, ze kunnen, soberder van vorm, dienen bij samenkomsten in kleinere kring, thuis of buitenshuis. Maar net zo belangrijk voor mij, in het kader van mijn studieverlof en de hier aan gekoppelde vraag hoe de eigen vraag naar God persoonlijk in mijn leven gestalte krijgt, merk ik dat ik enorm geroerd ben bij het horen van de Iona liederen. Ze zijn zo gewoon alledaags van tekst en toon en tegelijk tillen ze je naar een hoger plan. Meer nog dan die van Taizé die ik in veel gevallen nog te druk vind. De Iona liederen hebben voor mij bijzonder veel zeggingskracht.

Ik gebruik deze week verder om me in de bibliotheek van de Universiteit van Groningen te verdiepen in de uitgave van zang- en gebedenbundels. Naast bestudering ter plekke neem ik een aantal mee naar huis om hier verder uit te werken (zie week vijf).

De zondag

Zondag's pak ik in alle vroegte de trein naar Amsterdam. Het is moeilijk kiezen, want veel, voor mij interessante diensten, beginnen gelijktijdig om 11.00 uur. Wordt het Sijtsma de Vries in de Oude Kerk, de begaafde tekstdichter van zoveel gebedenboeken? Wordt het de Dominicus-kerk met zijn rijk verbeelde liturgie? Nee, Huub Oosterhuis verzorgt eens in de drie weken een dienst in de Rode Hoed, en die kans laat ik niet glippen. Ik zit al om 10.30 in de kerk en geniet van het inzingen van het koor.

Sinds haar oprichting in 1960 door studentenpastor Jan van Kilsdonk heeft de Amsterdamse Studentenekklesia een eigen liturgische traditie opgebouwd, waarvan de liederen en teksten van Huub Oosterhuis het zwaartepunt vormen.

Na ruim veertig jaar gaat deze kritische gemeente verder in het spoor van geleidelijk verworven inzichten over liturgie, ambt en schrift. De naam blijft ook al komen er minder studenten dan men graag zouden willen; er komen mensen met de mentaliteit van studenten: mensen die iets willen leren.

'Ekklesia' blijft, net als in een profielschets van 1972 de omschrijving van een samenshooling van mensen die aangesproken zijn door de woorden en de inspiratie van psalmen, profetenvisioenen en evangelie'. Jezus van Nazareth wordt er vooral gezien als de vertolker van zijn eigen joods erfgoed. Binnen een eenvoudige 'orde van dienst' worden teksten gelezen die afkomstig zijn uit 'Schrift en Traditie', maar ook uit latere en hedendaagse literatuur.

Bij de viering van de eucharistie (avondmaal), worden alle aanwezigen uitgenodigd deel te nemen. Het ritueel rond Brood en Wijn is eenvoudig. Na het gezongen tafelgebed zegt Oosterhuis: 'Moge het delen van dit brood en het delen van deze beker ons sterken in de hoop dat een nieuwe wereld komen zal, waar brood en liefde is, genoeg voor allen.

Hierin wordt al duidelijk dat de taal niet dogmatisch is, maar ook niet vrijblijvend. In tegenstelling tot de officiële Katholieke bundel 'Gezangen voor Liturgie, waar gezongen tafelgebeden uit geweest zijn, wordt er in de Ecclesia veel en ook goed gezongen rond de Eucharistieviering. Het Koor of de 'Schola' van de Amsterdamse Studentenekklesia, staat onder leiding van dirigent Tom Lówenthal, en Henri Heuvelmans begeleidt op piano/orgel.

De dienst is bijzonder door zijn eenvoud van vorm, door zijn Joods-Profetische inslag (met name in de overdenking van Huub Oosterhuis), door de radicale toon, ook in de gebeden, dat de gehele wereld er toe doet. Vrede en gerechtigheid zijn hier nog kernwoorden. Ik ben vooral geboeid door de wijze waarop grote delen van de liturgie zingend worden gevierd.

Week 4

In de aanloop naar het studieverlof had ik al aangeschaft het boek van Kees Kok, getiteld de Kunst van de Liturgie. Kees Kok is ook voorganger in de Amsterdamse Studentenecclesia en wat hij in feite doet in dit boek, is de liturgie van deze dagen spiegelen aan de eredienst uit de eerste eeuwen na Christus. Vele lagen kerkgeschiedenis pelt hij af, waarbij hij vooral prachtige hoofdstukken wijdt aan de Eucharistie. Het is teveel om zijn mening hier samen te vatten, maar vooral de gedeelten waarin hij op overeenkomsten wijst tussen de katholieke en protestantse vieringen spreken me erg aan. Eucharistie als dankzegging en als symbool van eenheid (Kok, pagina 105). Met tal van teksten uit de traditie van Huub Oosterhuis maakt hij duidelijk hoe deze in weerwil van katholieke kerkvorsten de eucharistie van een handeling van priesters weer teruggebracht heeft naar een dankzegging van het verzamelde kerkvolk. Je proeft deze democratisering ook daadwerkelijk in de Studentenecclesia.

Oosterhuis en Kok houden mijn gemoederen nog wel even bezig. Ik lees die week ook een ander, meer persoonlijk boek van Oosterhuis getiteld: `een huis waar alles woont, een persoonlijk relaas in de bekende Oosterhuis stijl, poëtisch, met prachtige zinnen, af en toe ook niet meer te volgen, bombastisch, maar tegelijk ook profetisch, heel betrokken op de wereld van vandaag de dag met al zijn tegenstellingen.

De zondag

Als enige zondag in de zes weken volg ik vandaag eventjes geen dienst. Uitslapen en een dag op stap met vrouw en kinderen.

Week 5

Ik heb inmiddels uit tal van boeken, gevolgde erediensten, cd's, en mijn archiefkast, een flinke verzameling gebeden en vooral ook liederen in mijn bezit. Maar hoe kun je die allemaal doorbladeren als je ergens voor een dienst op zoek bent naar materiaal? Dat is dus gewoonweg onmogelijk. Jammer, want daardoor blijft heel veel materiaal voor de zondagse eredienst, kinderkerk, en kerkkoor onaangeroerd.

Een hiertoe aangeschaft softwareprogramma biedt uitkomst. Ik ben de hele week aan het sorteren en scannen en heb nu vele honderden liederen in de PC, allemaal gerangschikt naar kerkelijk jaar, woorden in de tekst, soort van lied etc. Van hieruit kunnen ze vervolgens zo weer worden afgedrukt in liturgieën. Een uitkomst om zo in de toekomst snel bepaalde teksten op te zoeken. Daarnaast lees ik een boek van Karen Armstrong getiteld de nauwe poort (naar een verwijzing van een tekst uit Mattheus) Van 1962 tot 1969 maakte Karen Armstrong deel uit van een kloostergemeenschap. Op die periode kijkt ze ruim twintig jaar later terug, maar vooraf beschrijft ze gedetailleerd haar familieomstandigheden, de beschermde kinderwereld, de schooltijd. En tevens de manier waarop ze naar het religieuze leven groeit en haar roeping volgt. Uiteindelijk stapt ze op haar zeventiende in een aangrijpende wereld van riten, afzondering, gebed en kloosterdeugden (nederigheid, armoede, kuisheid, gehoorzaamheid). Studie aan de universiteit van Oxford, kennismaking met de moderne romanliteratuur (Murdoch, Golding, Wilson), verwarrende ervaringen en toenemende twijfel leggen de basis voor een eenzame strijd tegen de onbuigzaamheid van regels en superieuren. Na een zware tijd van geestelijke worsteling besluit ze uit het klooster te treden. Het is een indrukwekkende boek, dat ik lees als voorbereiding voor een ander boek van Armstrong dat we in de literatuurgroep behandelen, te weten `de Wenteltrap'. Ik lees verder nog een boek over de geschiedenis van het kerklied. Gedurende de week krijg ik per post toegestuurd de bundel `Zingend op weg'.

LODEWIJK BORN schrijft in het Friesch Dagblad (juli 2004) het volgende over deze bundel:

Dokkum - Een kerkelijke liedbundel als aanvulling op het Liedboek voor de Kerken die al zijn vijfde druk beleeft: nu 12.500 exemplaren in totaal. Het is het succesverhaal van Sjongend op Wei dat vier jaar geleden geïntroduceerd werd door de toenmalige Werkgroep Liedboek Dokkum. Nu is er een nieuwe primeur; Sjongend op Wei gaat de provinciegrenzen over in een geheel Nederlandstalige versie.

Bijna twintig Friese gemeenten werken op dit moment met Sjongend op Wei, vertelt coordinator Sipco H. Soorsma. Onder meer Dokkuur-Aalsum-Wetsens, Metslawier-Niawier, Burguur, Ryptsjerk, Rottevalle, Twijzel, Dronrijp, Surhuisterveen en Tytsjerk.

De bundel ontstond destijds uit de behoefte aan liederen voor bijzondere jeugd-, gezins- en themadiensten, waarvoor toen nog vaak aparte stencils gemaakt moesten worden, omdat het Liedboek voor de Kerken hiervoor soms onvoldoende keuze biedt. Vooral het gemis aan kinderliederen was groot. Bij de keuze van de liederen moest daarom een duidelijk accent komen te liggen op het kind binnen de gemeente, waarbij ook andere leeftijdsgroepen niet vergeten mochten worden.

Sjongend op Wei bevat 250 liederen, geordend in 26 verschillende rubrieken. In grote lijnen: 23 Bijbelliederen, 47 liederen voor het Kerkelijk Jaar, 88 liederen voor de verschillende onderdelen van de kerkdienst, 28 liederen bij de sacramenten, 30 liederen over onderwerpen als naastenliefde en vrede en milieu, 26 Fryske Lieten en 9 negrospirituals.
Het bleek al gauw dat de combinatie van een breed toepasbare bundel voor de hedendaagse vieringen in de veelkleurige gemeenten in de Protestantse Kerk in Nederland ook buiten de provinciegrenzen een markt heeft. „De bundel is ruim vier jaar uit en voorziet duidelijk in een behoefte.

De zondag

Het is de zondag van de Vredesweek. Waar zal ik me heen laten voeren?. Mijn oog valt op een aankondiging van een Vredesdienst in Heerenveen. In de plaatselijke Turkse Moskee zijn voorgangers bijeen vanuit Hindoeïsme, Boedhisme, Christendom, Islam en Bahai. De Ikon maakt live opnames voor de radiokerkdienst die zondagmorgen. Het is een indrukwekkend schouwspel daar voor in de Moskee, de kleurrijke gewaden van de twee vrouwelijke vertegenwoordigers van Hindoeïsme en Boedhisme, het prachtige reciteren van de islamitische Imam, het zingen van dominee Corry Nicolai, de Farsi-teksten uit de Bahai traditie. Een echte vredesdienst, met moskeegangers van diverse pluimage. Alle vertegenwoordigers lezen uit hun traditie c.q. heilige geschriften, kenmerkende passages over vrede. De overeenkomsten zijn frappant:

Gulden regel:

'Uit is de som van alle ware rechtvaardigheid handel met anderen zoals gij zelf behandeld '
wenst te worden doe uw naaste niets wat gij hem later niet u wenst te doen"

Hindoeïsme

"wat onaangenaam voor u is, doe dat ook niet tegen uw medemens. Dat is de gehele wet, al het andere is commentaar."

Jodendom

"kwets anderen niet op wijzen die gij zelf kwetsend zou vinden"

Boeddhisme

"en gelijk gij wilt dat u de mensen doen, doet gij hun evenzo."

Christendom

"geen van u is een gelovige totdat hij voor zijn broeder wenst wat hij voor zichzelf wenst. "

Islam

"hij moet voor anderen niet wensen wat hij niet voor zichzelf wenst, noch beloven wat hij niet nakomt. "

Baháí-geloof

Week zes

Ik rond de studie af van het boek over Geestelijke begeleiding, van Gideon van Dam. Ik citeer (pag. 184):

Met name de laatste jaren kom ik in mijn werk als predikant voor de werkbegeleiding bij beginnende en ervaren collegae steeds meer onzekerheid tegen met betrekking tot de eigen identiteit als predikant. Wie ben ik eigenlijk in die kerkelijke gemeente? Wat mag er van me gevraagd worden en wat moet ik mezelf vragen? Kennelijk ontbreekt het aan een samenvattend beeld van het predikantschap. Wel kan men min of meer concrete gedachten hebben over de verschillende activiteiten als predikant: voorgaan in een eredienst, pastorale gesprekken voeren, werken met groepen en meedenken in beleid. Maar wat lijkt te ontbreken is een doorleefde beroepsidentiteit. Dan wordt veel van het werk bepaald door wat nu eenmaal gedaan moet worden, wat gevraagd wordt, waar men zelf zin in heeft op dat moment. Maar vroeg of laat geeft dat een gevoel van leegte. Zeker als er dan kritiek komt of als bepaalde activiteiten minder gemakkelijk gaan of bij een moeilijke periode in het eigen leven. Op zich is dat ontbreken van een doorleefde beroepsidentiteit niet vreemd. Pastores zijn ook lid van deze samenleving waarin de kerk een vreemd verschijnsel lijkt te worden en dus pastores een beroep uitoefenen zonder veel status. Ook de pluraliteit in de kerkelijke gemeenten kan die onzekerheid over de eigen beroepsidentiteit versterken. Er blijken uiteenlopende en vaak tegenstrijdige rolverwachtingen te bestaan ten aanzien van de pastor. De rollen van manager met wervende visie, invoelende en troostende pastor, enthousiasmerende leraar, muzikaal begaafde liturg en eigentijdse vriend(in) zijn niet te verenigen.

Wijze woorden van van Dam, maar wat houdt dat in voor een predikant van de Ned. Hervormde (PKN) gemeente Havelte:

Predikant zijn in dit dorp is omgaan met uiterst vrijzinnig denkende en levende mensen, met evangelicaal ingestelde gemeenteleden, met een grote groep midden-orthodoxen, met 'bijna niks meer- tot hen wat overkomt'-personen, grote groepen van mensen die geen kerkelijke binding (meer) hebben maar wel graag willen dat vader of moeder netjes naar het einde wordt begeleid. Jongeren tot slot die de weg niet meer weten in bijbel en op kerkelijk erf.

We zijn een zeer pluriform gezelschap en iedereen wil zo mogelijk iets eigens herkennen in een voorganger. Want een voorganger moet niet alleen nieuwe dingen brengen, hij moet ook aansluiten bij iets vertrouwd, anders wordt de stem van de herder niet herkend en vertrouwd.

Dat betekent voor de voorganger zelf dat hij onmogelijk kan leven op basis van verwachtingen van mensen. Je zult inderdaad, zoals van Dam stelt een eigen (beroeps)identiteit moeten ontwikkelen. Dat kan op het vlak van pastoraat, van catechese en noem maar op. Ik heb deze identiteit afgelopen weken vooral benaderd vanuit de liturgie. Misschien wel omdat ik mij daarin het meest Kind van God voel. Als jong persoon had ik altijd al iets met kerkdiensten. Maar ook omdat alles er samen komt: het bijeenzijn, de onmacht van mensen om iets van het leven te maken, de dank voor datgene wat je als heilzaam hebt ervaren, het woord van God als leidraad, troost en inspiratie, de liederen, de zorg voor de ander in diaconaat, de zegen om weer op weg te gaan en zo vaak de koffie nadien.

Ik heb in de afgelopen jaren binnen de werkgroep eredienst en in de kerkenraad herhaaldelijk gepleit voor andere vormen van eredienst. Hieruit voort gekomen is een boekje met vijf ordes van dienst welke in de zondagse eredienst kan worden gebruikt. Ik sta daar inmiddels nog steeds achter, maar aan de andere kant gaat het mij nog niet eens zozeer om de volg(orde), doch veeleer om het inhoudelijke wat in die orde wordt gebracht. Om die reden ben ik blij dat ik tijdens mijn studieverlof ben gestuit op het reeds genoemde boekje zingend op weg dat reeds in zo'n twintig gemeentes in Friesland wordt gebruikt, en schoorvoetend ook al een enkele maal daarbuiten. Een bundel met zo'n 250 liederen die her en der op alle mogelijk plekken in de liturgie kunnen worden gebruikt. Dus in gezongen Kyrië's, Gloria's, in vele dooplliederen en liederen om mee te beginnen. Zingen maakt harten warm en tongen los, zeker als het liederen zijn die qua tekst verantwoord zijn.

Want dat is mijn kritiek op bestaande bundels als de Evangelische liedbundel, welke ik veel te zalvend en ouderwets van tekst vindt en bovendien deel ik de theologische standpunten achter deze bundel niet. Dat heeft de afgelopen jaren ook gemeenteleden gekost, ik weet het, maar ik vind het belangrijker om op een gegeven moment met respect voor ieders standpunten op een goede manier afscheid te nemen dan in een sfeer van pappen en nathouden iedereen maar aan je te willen binden.

Ik heb al eerder geschreven dat ik een aanhanger ben van de zogenaamde liturgische beweging. Nog eens kort samengevat houdt die in, dat alle onderdelen van de eredienst in een bepaald verband moeten staan en ook allemaal even belangrijk zijn. Via een bundel als Zingend op Weg zou het mogelijk moeten zijn om een Welkom, een Kyrië, een afscheidslied, maar ook een Acclamatie op creatievere wijze zingend te vertolken in de eredienst terwijl het toch als onderdeel als zodanig gewoon de oorspronkelijke functie blijft houden. Ik zou er als gevolg van dit studieverlof met andere mensen nader op willen bestuderen of dit voor Havelte de juiste keuze is. Daar ga ik nu niet verder op in, want studieverlof is immers niet bedoeld om met allerlei zinnige ideeën terug te keren, maar om er achter te komen wat voor jezelf belangrijk is en waar je staat in je geloof.

Maar er was de afgelopen weken meer dan alleen het nadenken over de Zondagse eredienst. Ik heb dit studieverlof op persoonlijke wijze ingevuld, door diensten te volgen, boeken te lezen, gesprekken te voeren, contacten te leggen met andere kerkgenootschappen en me daar onder te laten dompelen in de liturgie. In mijn eigen persoonlijke leven probeer ik elementen hiervan te gebruiken in een soort van dagelijkse orde. Dat is een leerproces. Dat houdt in, datje op maandag al begint met het lezen van de bijbelse gedeelten voor de zondag, dat houdt in datje ook zelf tijd en stilte neemt gedurende de week, om bijvoorbeeld eens een meditatieve tekst te lezen. In het studieverlof heb je daar wel tijd voor en mijn goede voornemen is, om daar tijd voor te blijven houden, ondanks de vele afwisselende werkzaamheden de week door. Het is namelijk niet zozeer een kwestie van tijd, maar van keuzes maken watje belangrijk vindt.

De laatste zondag

De laatste dienst die ik bezoek is die aan de Lutherse gemeente te Zwolle. Dat zal u als lezer niet verbazen. De Lutherse kerk heeft een rijke traditie op het gebied van de liturgie. Er werkt dikwijls een cantorij mee aan de diensten en ook cantate-diensten van bijvoorbeeld Bach worden regelmatig in Lutherse kerken uitgevoerd.

De Lutherse kerk

De Lutherse Kerk in Nederland behoort met circa 20.000 leden tot de z.g. 'kleine kerken'. Internationaal zijn de Lutheranen met 75 miljoen leden echter de grootste reformatorische groepering, verenigd in de L.W. F. (de Lutherse Wereld Federatie), gevestigd in Genève. De Lutherse Kerk is lid van de Raad van Kerken in Nederland en tevens van de Wereldraad van Kerken. Momenteel telt de Zwolse gemeente circa 450 leden, die wonen in een uitgestrekt 'kerkelijk gebied' rond Zwolle, met als belangrijkste plaatsen: Zwolle, Meppel, Steenwijk, Coevorden, Hardenberg, Hoogeveen, Nieuwleusen, Dalfts, Ommen, Heino, Hattem en Heerde. In Zwolle is het Lutheranisme de oudste protestantse geloofsovertuiging.

Omstreeks 1519 was Zwolle het eerste grote protestantse uitstralingscentrum in Nederland door de toenmalige beroemde Latijnse school hier, die in die tijd op haar hoogtepunt was. Vele geschriften van Luther werden hier gedrukt en verspreid. Evenredig met het verloop van de Latijnse school verliep ook de Lutherse invloed in Zwolle. Na de opkomst van het Calvinisme werd de Lutherse leer zelfs verboden. Duitse kooplieden, die destijds Zwolle - als Hanzestad- aandeden, kwamen dan in het geheim bijeen in z.g. 'huisgemeenten'. Deze groeiden door de jaren heen uit tot één Lutherse gemeente.

De Lutherse kerk in Zwolle ligt in het historische deel van de binnenstad, aan het begin van de Koestraat (nr. 2), schuin tegenover de schouwburg. Doordat het vroeger een schuilkerk was doet het uiterlijk misschien wat sober aan. De beroemde staatsman Thorbecke is in deze kerk gedoopt, waar zijn vader ouderling was.

Op één van de windwijzers op het dak van de kerk, is een zwaan te zien. De zwaan vindt men op praktisch alle Lutherse kerkgebouwen in Nederland. De reden hiervan zou het volgende verhaal zijn: ... 'Johannes Hus, een voorloper van de hervorming, was woonachtig in Bohemen. In 1415 kwam hij vanwege zijn geloof op de brandstapel. Hij zou toen gezegd hebben: Nun verbrennt lhr eine Gans. Nach mir kommt ein Schwan...'

Huss betekent in het Boheems 'Gans'. Luther zou die zwaan zijn geweest. (zie ons liedboek, gez. 265: 18).

De gemeente zingt er uit het liedboek, en zingen kunnen ze !!, wat een musicale gemeente!. De prediking is verrassend actueel. De liturgie voor de zondagen zit in een multo-map en daarin wordt veelvuldig gebladerd. De kerkgangers komen zoals gezegd uit alle windstreken, de begroeting onderling is er dan ook hartelijk en veelvuldig.

Tot zover de laatste zondag. Nu, na zes prachtige weken, weet ik weer een beetje beter waar ik sta en wat ik belangrijk vind. Ik hoop dat dit verslag een beetje een inkijk geweest is in dit proces. Ik sluit af met dank aan kerkenraad en gemeente, voor de wijze waarop ik in staat ben gesteld deze weken door te maken, in het bijzonder noem ik hierbij ook Greet Bijl - Valk, die mij op een fantastische wijze heeft vervangen.

Havelte, augustus, september, oktober 2004, Theunis Veenstra

Literatuur uit de afgelopen weken:

- Armstrong, Karen; *De nauwe poort*, 1997, Anthos Amsterdam
- Brugge, Tini; *Aarden in geloof*, werkboek voor bezinning, gebed, verbeelding en viering, Gottmer, 1998 (vier delen)
- Dam, Gideon van, *Dichter bij het omitsprekelijke*, over geestelijke begeleiding door en voor pastores, Baarn, 2003
- *Dienstboek, een proeve*, met name pag. 951 - 1186, het dagelijks gebed, Boekencentrum 1998 - - -
- Gerding, Michiel; *Vanaf de Bishopsberggezien*, Havelte, een Drentse gemeente rond de Tweede Wereldoorlog., Van Gorcum 2004
- Linden, ter, Carel; *Wandelen over het water*, bijbelse beelden en hun geheim, Meinema 2004 - Luth, Jan (red.); *Het kerklied*, Een geschiedenis, Boekencentrum 2001
- Kok, Kees; *De kunst van de Liturgie*, Gooi en Sticht 2004
- Oosterhuis, Huub; *Een huis waar alles woont*, 2004, uitgeverij Balans
- Oskamp, Paul en Schuman, Niek (red.); *De Weg van de liturgie*, Meinema 2001
- Soorsma (red.); *Zingend op Weg*, uitgave werkgroep liedbundel Dokkum, Schaafsma, 2000
- Wild Goose Resource Group; *Liederen en gebeden uit Iona & Glasgow*, Gooi en Sticht 2003

En tot slot vele lied- en gebedenbundels en tijdschriften gelezen en geleend vanuit de RUG Groningen en deels ingescand in mijn PC.